

УДК: 94(100)+94(478)"1914/1917"(043.3)

ВИХІДЦІ З БЕССАРАБІЇ – УЧАСНИКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

І. Татаринов

кандидат історичних наук,

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

У статті розглядається участь вихідців з Бессарабської губернії в бойових діях під час Першої світової війни. На основі архівних та опублікованих джерел проаналізовано біографії та основні події з життя відомих історичних постатей Бессарабії. Особливу увагу приділено бойовим подвигам, просуванню по службі. Окремо виділено факти нагородження державними відзнаками.

Ключові слова: Бессарабська губернія, Перша світова війна, О. Шайбле, Г. Стоянов, О. Тарноруцький, П. Леценко, І. Парфелюк.

Межиріччя Пруту, Дністра та Дунаю, ще відоме в історіографії під назвою Бессарабія, має багату історію. Це багатоетнічний регіон, який об'єднує представників різних народів (українців, молдаван, болгар, росіян, євреїв, німців та ін.) спільним історичним минулим. Протягом сторіч ці землі належали різноманітним державним об'єднанням, нерідко як єдина адміністративна одиниця. Зараз північна (Хотинський район) та південна частина (південь Одеської області) цієї території входять до складу України, решта – до складу Республіки Молдова.

Однією з ключових подій в історії Бессарабії стала Перша світова війна. На той час регіон входив в якості Бессарабської губернії до складу Російської імперії. Зважаючи на глобальний масштаб цього конфлікту, вперше практично все населення губернії було залучено до мобілізаційних процесів та робіт військового значення. Представники всіх національностей призивались на фронт та пліч-о-пліч працювали в тилу. Серед бессарабців, які взяли участь в цій війні, є чимало відомих та визначних особистостей.

У сучасній історіографії дослідженням біографій окремих учасників Першої світової війни, які походили з Бессарабії, займалися В. Тарнакін та Т. Соловйова [1], А. Ганін [2], Я. Тинченко [3], Д. Азманов [4], К. Залеський [5] та ін.

Сьогодні активно досліджуються певні аспекти історії Бессарабії періоду Першої світової війни, нерідко крізь призму діяльності окремих особистостей. Зокрема, вченими Ізмаїльського державного гуманітарного університету в останні роки було написано низку наукових робіт з означеної тематики, серед яких можна виділити дослідження Л. Циганенко [6], В. Дроздова [7], І. Татарінова [8], Н. Волканової [9]. Проте, на сьогоднішній день немає жодної наукової роботи, у якій би комплексно розглядалися життєписи бессарабців у роки Першої світової війни.

Таким чином, метою даної статті є вивчення життєвого шляху вихідців з Бессарабської губернії та їхньої участі в подіях Першої світової війни. Наше дослідження проводиться в рамках міжнародного наукового проекту «Україна-Молдова: спільна історична пам'ять, уроки та перспективи».

У роки Першої світової війни за загальною військовою повинністю практично все боздатне чоловіче населення Бессарабської губернії було відправлено на фронт [10, с. 75]. За даними сільськогосподарського перепису, що проводився навесні 1917 р., кількість мобілізованих складала 256 300 осіб [11, с. 49]. На початку війни бессарабців найчастіше відправляли в одні й ті самі дивізії, тобто більшість військовослужбовців в них були земляками.

Звісно, в роки війни траплялися факти дезертирства та відлучок з військових частин, однак основна маса солдатів, призваних з Бессарабії, під час бойових дій відзначились стійкістю та вірністю обов'язку. Серед них слід виділити 14-у піхотну дивізію (в мирний час базувалася в Бессарабії), яка входила до 8-го армійського корпусу. Важко перерахувати всі подвиги цього військового з'єднання. Згадаємо лише битви під Желіборами, Заклічином, Ватином, Кошовим. За здобутими трофеями 8-й корпус займав чи не найперше місце: 130 000 полонених і 110 гармат [12, с. 184].

Під час формування другочергових дивізій з підрозділів 14-ї піхотної дивізії були виділені кадри для створення 63-ї дивізії (доповнена призовниками з Бессарабії), яка гідно показала себе в боях під Лодзю. Дунайський та Балтський піхотні полки, набрані в основному з бессарабців, здобули собі славу під час знаменитої оборони Прасниша. Потім дивізія вела бойові дії в Галичині, а в серпні 1915 р. майже повністю загинула в Новогеоргіївську. Розгорнута з 15-ї дивізії, 64-а (укомплектована в основному бессарабцями) завоювала солідну репутацію в 10-й армії, де її дії надихали війська в лютневих боях біля Гродно в 1915 р. Під час кампанії 1916 р. вона була перекинута в Карпати під Дорна-Ватру. В буковинських боях начальником штабу 64-ї дивізії був полковник М. Дроздовський – згодом помітний діяч Добровольчої армії.

125-а піхотна дивізія третьої черги, сформована частково з ополченців Бессарабії, успішно діяла в травні 1916 р. біля Рожища, в червні – в оборонній битві біля Кисиліна, а восени того ж року хоробро, але безуспішно билася під час Ковельської операції [12, с. 202-204].

Слід згадати про персональні подвиги вихідців з Бессарабської губернії в роки Першої світової війни. Багатьох з них вже в перший рік конфлікту було відзначено бойовими нагородами. У кінці 1914 р. в деяких волостях Бессарабії селяни на сходах вирішили зберегти пам'ять про своїх співвітчизників, нагороджених Георгіївським хрестом. У будинках волосних правлень було розміщено їх портрети з коротким описом подвигів, за які їх було відзначено [13, с. 19].

Висвітлити персональні біографії всіх бессарабців, які проявили себе під час Першої світової війни, в межах однієї статті достатньо складно. Тому ми наведемо лише декілька прикладів героїзму солдатів. Наприклад, у листопаді 1914 р. у боях за р. Вісла, біля с. Кашки, відзначився 129-й піхотний Бессарабський полк. Перебуваючи в авангарді 33-ї піхотної дивізії, його солдатами було взято в полон 31-й гонведський (Угорський) полк разом з прапором у складі 22 офіцерів, 1 311 нижчих чинів та 4-х кулеметів. За цей бій серед нагороджених Георгіївським хрестом був Ф. Данилов з Глодянської волості Бельцького повіту, Георгіївськими медалями були нагороджені Г. Горінчей та Г. Вісатч з с. Четирени Унгенської волості. Я. Окунь з м. Бендери за участь у Галицькій операції 1914 р. отримав Георгіївський хрест [14, с. 106-107]. На початку 1916 р. унтер-офіцер 30-го стрілецького полку З. Гургудов, який походив з м. Болград, у боях на території Східної Галичини «за хоробрість та вмілий вогонь з кулемету» був нагороджений Георгіївськими хрестами 3-го та 2-го ступенів [15, с. 16].

Цікавою є біографія Ісаї Парфелюка. Народився він 1885 р. в с. Кіцкани Бендерського повіту. З початком Першої світової війни був мобілізований. Після закінчення унтер-офіцерських курсів направлений до складу розвідувальної роти 766-го піхотного Шипкінського полку, що діяв на Південно-Західному фронті. Вже в чині підпоручика командував 6-ю ротою 55-го Подільського піхотного полку та брав участь у Брусиловському прориві. 24, 25 та 27 травня 1916 р. він провів три героїчні атаки та особисто відзначився хоробрістю. Командир Подільського полку М. Зеленецький за бій 24 травня рекомендував нагородити Парфелюка орденом Св. Георгія 4-го ступеня, за атаку 25 травня – орденом Св. Анни 2-го ступеня «з мечами», за успіхи 27 травня – Георгіївською зброєю. В жовтні 1917 р. І. Парферюк вже мав 13 бойових нагород та обіймав посаду командира 55-го Подільського піхотного полку. Під час Громадянської війни вступив до лав Червоної Армії, почав працювати в розвідці. В 1919 р. був

направлений в Бессарабію, щоб організувати нелегальну резидентуру розвідки Червоної Армії. В 1923 р. був заарештований румунською контррозвідкою та засуджений на 20 років каторжних робіт. Однак під вартою він пробув недовго – радянська розвідка підкупила начальника Кишинівської в'язниці, і той організував втечу ув'язненого. З Кишинева Парфелюка таємно перевезли в Тирасполь, де він продовжив розвідувальну діяльність. У 1937 р. його звинуватили в шпигунстві на користь Румунії. У той час, на щастя Парфелюка, наркома Єжова змінив нарком Берія і «розстрільний» вирок військовому розвіднику був замінений десятирічним ув'язненням. Через три роки за указом Президії Верховної Ради СРСР (1940 р.) його випустили з в'язниці достроково. Але всього через рік І. Парфелюка за хибним наклепом було знову засуджено і 25 грудня 1941 р. розстріляно [16].

Серед відомих особистостей, що були мобілізовані з Бессарабської губернії та брали участь в Першій світовій війні, можна назвати видатного співака та діяча культури Петра Костянтиновича Лещенка. Народився він на Одещині, однак ще в 9-ти місячному віці, разом з матір'ю переїхав до Кишинева. До 1915 р. він здобув середню освіту та вирішив піти на фронт. Влаштувався добровольцем в 7-й Донський козацький полк і служив там до листопада 1916 р. Звідти його направили в піхотну школу прапорщиків в м. Київ, яку він закінчив в березні 1917 р. Після чого, через 40-й запасний полк в Одесі, був відправлений на Румунський фронт і зарахований до 55-го піхотного Подільського полку 14-ї піхотної дивізії на посаду командира взводу. В серпні 1917 р. в результаті боїв на території Румунії П. Лещенко був важко поранений та контужений. Його відправили до шпиталю, спочатку до польового, а потім в м. Кишинів, де він і перебував до січня 1918 р. [17].

Були серед вихідців з Бессарабії й особи генеральського звання. Олександр Якович Шайбле – генерал-майор, генерал-хорунжий Армії УНР. Народився в Аккермані (1878) у лотеранській родині німецьких колоністів. Освіту здобув в Кишинівському реальному училищі. 22 вересня 1898 р. поступив на військову службу. В 1900 в чині підпоручика, після навчання в Київському військовому училищі був відправлений до 2-го піхотного Софійського полку. В 1903 р. йому було присвоєно звання поручика. У 1907 р. закінчив Миколаївську академію Генерального штабу в Санкт-Петербурзі. У травні того ж року став штабс-капітаном. Цензове командування ротою відбував у 6-му гренадирському Таврійському полку (06.11.1907 – 07.11.1909) [2, с. 377]. У 1909 р., вже будучи в чині капітана, був відзначений орденом Св. Станіслава 3-го ст. та отримав призначення на посаду старшого ад'ютанта штабу 8-ї Сибірської стрілецької дивізії. Пізніше служив обер-офіцером для доручень штабу 3-го Сибірського армійського корпусу. В 1912 р. Шайбле був нагороджений орденом Св. Анни 3-го ст. [3, с. 486].

12 листопада 1913 р. О. Шайбле отримав посаду ад'ютанта штабу Іркутського військового округу, на якій перебував до січня 1915 р. Вже в роки Першої світової війни, в чині підполковника був переведений до штабу 28-го армійського корпусу в якості штаб-офіцера для доручень (1915). З червня 1915 р. до січня 1917 р. виконував обов'язки начальника штабу 60-ї піхотної дивізії, служив на Південно-Західному фронті. За особливі заслуги під час війни був нагороджений орденами Св. Станіслава 2-го ст. (1914), Св. Анни 2-го ст. (1915), Св. Анни 4-го ст. (1915), мечами до орденів Св. Анни 2-го ст. та Св. Станіслава 2-го ст. (1916). 6 грудня 1915 р. був підвищений по службі до звання полковника. В 1917 р. – командир 315-го піхотного Глухівського полку 79-ї піхотної дивізії. З осені 1917 р. – генерал-майор, в. о. командувача 23-го армійського корпусу [2, с. 455].

Після революції і проголошення незалежності Української Народної Республіки О. Шайбле вступив добровольцем до української армії. З 16 березня 1918 р. – член комітету з утворення української армії Військового міністерства УНР, у подальшому – член Військового вченого комітету Військового міністерства Української Держави, генерал-хорунжий. Після повалення гетьмана П. Скоропадського, ліквідації Української

держави і відновлення Української Народної Республіки – член Військово-наукового комітету, Комісії з утворення військових шкіл і академій.

21 січня 1919 р. О. Шайбле став начальником 2-го генерал-квартирмейстерства штабу Дієвої армії УНР. З лютого 1919 р. – він вже начальник Головного Управління Генерального штабу Дієвої армії УНР. Один з авторів схваленого в червні 1918 р. Радою Міністрів Української Держави Закону про старшинські ранги. За його ініціативи були відновлені старшинські ранги, скасовані Центральною Радою і Директорією УНР, зокрема, введено звання генералів. Ініціював створення в дивізіях атестаційних комісій, на які було покладено розгляд питань про підвищення старшин в ранзі. У листопаді 1919 р. переїхав до Одеси, де захворів на важку форму тифу і помер в одеському шпиталі. 23 грудня 1919 р. був похований на військовій ділянці Нового кладовища [3, с. 486].

Цікавим є факт, що інший генерал, також народжений в Бессарабії, у ході війни воював на боці Центральних держав. Георгі Стоянов Тодоров – болгарський військовий діяч, генерал від піхоти. Народився в 1858 р. в Болграді в сім'ї болгар-переселенців. Освіту отримав в Болградській гімназії. Під час російсько-турецької війни (1877-1878) записався волонтером до Болгарського ополчення. Отримав чин унтер-офіцера (1878). Після війни закінчив перший випуск Військового училища в Софії (1879). Отримав чин поручника (1880), лейтенанта (1882). У 1882 р. вступив до Миколаївської академії Генштабу, але з останнього курсу пішов добровольцем в чині капітана на сербсько-болгарську війну (1885). У ході бойових дій командував Летючим загоном, що діяв у районі між Відином і Кулем. Взяв активну участь у перевороті, в результаті якого був повалений князь Олександр I Баттенберг. У числі інших учасників перевороту у вересні 1886 р. був відправлений у відставку, але вже в 1887 р. поновлений в армії. Служив інспектором класів військового училища, начальником гарнізону Сев-Лієв, командиром 20-го піхотного Добруджінського і 19-го піхотного Шуменського полків, 1-ї бригади 6-ї дивізії. 1 січня 1910 р. призначений начальником 7-ї Рильської піхотної дивізії, якою командував під час 1-ї Балканської війни (1912-1913) в районі Салонік. У січні 1913 р. відзначився, відбивши атаку турецьких військ біля Булаїре та Шаркіое. У 2-й Балканській війні (1913) відзначився в битві при Калиманці. Після війни був призначений інспектором 2-ї військово-інспекційної області [5, с. 590].

Зі вступом Болгарії до Першої світової війни (15.9.1915) на базі 2-ї військово-інспекційної області було сформовано штаб 2-ї армії, командуючим якої став Г. Тодоров. До складу армії увійшли: 3-я Балканська, 7-а Рильська, 2-а Тараклійська, 5-а Дунайська, 11-а Македонська піхотні та кінна дивізії (2-а і 4-а кавалерійські бригади), 3 прикордонні дружини і допоміжні частини (всього близько 228 тис. чол.). Під час кампанії проти Сербії (жовтень-грудень 1915 р.) армія Тодорова вторглася в Македонію. У жовтні 1915 р. його війська швидко досягли Водара. 22 жовтня вони зайняли залізничну станцію Лож, а потім 100-км ділянку шляху Лож-Ускюб, перервавши телеграфне сполучення сербської армії з союзними військами в Салоніках. 22-25 жовтня генерал мав успіх в боях з експедиційним корпусом. Однак 6-15 листопада атаки армії Г. Тодорова біля Качаник, Бабуна і Криволапа були відбиті, його війська були змушені припинити активні дії та перейти до оборони. 22 листопада сербські війська завдали контрудар проти правого крила 2-ї армії біля Феріжовіча. Через слабкість своєї армії Г. Тодоров не зміг виконати покладені на нього завдання – відрізати головні сили сербської армії біля Крагуєваца і знищити їх [4, с. 158].

У лютому 1917 р. Г. Тодоров здав командування 2-ю армією і був призначений командувачем 3-ї армії на Добруджанському фронті. 15 серпня 1917 р. Г. Тодоров отримав звання генерала піхоти. Навесні 1918 р. він керував групою болгарських військ в Македонії і одночасно займав пост заступника командувача болгарською армією генерала Н. Жекова. У червні 1918 р. 3-тя армія була розформована. У вересні 1918 р. у зв'язку з хворобою Н. Жекова в руках Г. Тодорова фактично сконцентрувалося все керівництво болгарської армії. У кінці вересня 1918 р. війська, керовані Г. Тодоровим, зазнали важкої

поразки від з'єднаних сербських, французьких, англійських, грецьких та італійських військ під загальним командуванням генерала Л. Франш д'Еспера. Крах фронту супроводжувався початком повстання в країні. Наслідком поразки Г. Тодорова було перемир'я, укладене Болгарією в Салоніках (29.9.1918). Після демобілізації 27 листопада 1918 р. він був призначений генерал-ад'ютантом царя Бориса III, але вже в 1919 р. був відправлений у відставку. Незабаром після виходу з фонду він був обраний президентом Союзу резервних офіцерів. 16 листопада 1934 р., у місті Софія, генерал Г. Тодоров помер у віці 76 років. На його честь названа гора і село в Благоевградській області (Болгарія).

Протягом своєї довгої військової служби Г. Тодоров був нагороджений орденом «За відвагу» II, III і IV ступенів, медаллю «За бойові заслуги», німецьким орденом «Pour Le Merit», Залізним хрестом I класу [5, с. 591].

Показово, що в ході війни себе проявили не тільки військовослужбовці, а й добровольці з бессарабських священників, які також відправлялися на фронт [18]. Серед останніх можна згадати історію Олександра Тарноруцького, котрий народився 30 липня 1888 р. в с. Хотильове Хотинського повіту. На початку війни він був священником в с. Круглик того ж повіту. Після захоплення села австрійцями не втік, а залишився виконувати пастирські обов'язки. Після того, як ворог покинув повіт, О. Тарноруцький попросився на фронт. В кінці січня 1915 р. його затвердили на посаді полкового священника 318-го Чорноярського полку. В травні 1916 р. під час форсування р. Стир і наступі російських військ на с. Копилі, він під ураганим вогнем супротивника надихав солдатів, чим сприяв переправі на понтонах і закріпленню вояків на березі річки. В наступних боях священник неодноразово під сильним вогнем супротивника виконував свої пастирські обов'язки, підтримуючи дух полку. Останній подвиг О. Тарноруцький здійснив 19 жовтня 1916 р., коли зібрав солдатів, які залишилися без командирів, і з хрестом в руках кинувся з ними прямо через болото на ворожі траншеї. Сміливці захопили ворожий бруствер, та відбили контратаку супротивника. В результаті цієї атаки священника було поранено кулею в груди. Невдовзі він помер на перев'язному пункті [1, с. 40-43].

Таким чином, у роки Першої світової війни значна кількість чоловічого населення Бессарабії взяла участь в бойових діях. Для народів України та Молдови це одна зі спільних героїчних та трагічних сторінок історії. Серед учасників конфлікту було чимало осіб, які відзначились у боях та одержали нагороди. При цьому серед них є посправжньому видатні особистості: О. Шайбле, Г. Стоянов, О. Тарноруцький, П. Лещенко, І. Парфелюк та інші. Це лише незначна частка вихідців з Бессарабії, що проявили себе в 1917-1918 рр. Для виявлення та дослідження їх повного списку потрібні подальші глибокі наукові розвідки.

1. Тарнакин В. Бессарабские истории : Историко-краеведческие журналистские расследования / В. Тарнакин, Т. Соловьева. – Кишинев : Pontos, 2011. – 300 с.

2. Ганин А. В. Корпус офицеров Генерального штаба в годы Гражданской войны. 1917-1922 гг.: Справочные материалы / А. В. Ганин. – М. : Русский путь, 2009. – 895 с.

3. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Народної Республіки (1917-1921): Наукове видання / Я. Тинченко. – К. : Темпора, 2007. – 536 с.

4. Азманов Д. Български висши военачалници през Балканската и Първата световна война / Д. Азманов. – София, 2000. – 237 с.

5. Залесский К. А. Кто был кто в Первой мировой войне: биографический энциклопедический словарь / К. А. Залесский. – М.: Астрель: АСТ, 2003. – 891 с.

6. Циганенко Л. Дунайська експедиція особливого призначення на початковому етапі Першої світової війни // Циганенко Л., Глоба О. XVI Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії» (Переяслав-Хмельницький, 1-2 серпня 2015 р.). – С. 33-35.

7. Дроздов В. В. Дефіцит споживчих товарів у містах Південної Бессарабії в роки Першої світової війни / В. В. Дроздов // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. – Вип. 34. – Серія «Історичні науки». – Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2016. – С. 60-65.
8. Татаринів І. Є. Особливості військового стану в Бессарабській губернії (1914-1915 рр.) / І. Є. Татаринів // Black sea. Scientific journal of academic research. – Tbilisi, 2014. – Vol. 10. – P. 52-56.
9. Волканова Н. В. Бессарабські дворяни у фінансовій допомозі армії (1905-1906) / Н. В. Волканова // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. – Вип. 34. – Серія «Історичні науки». – Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2016. – С. 37-41.
10. Татаринів І. Є. Німецьке населення Бессарабії напередодні та в роки Першої світової війни / І. Є. Татаринів // Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. – К., 2013. – Вип. 41. – С. 74-80.
11. Россия в мировой войне 1914-1918 года: (в цифрах) / предисловие П. Попов. – М.: ЦСУ. Отдел военной статистики, 1925. – 103 с.
12. Керсновский А. А. История русской армии в 4-х томах. / А. А. Керсновский. – М.: Голос, 1994. – Т. 4: 1915-1917 гг. – 368 с.
13. КУИА, ф. 780; оп. 1. спр. 44, 44 арк.
14. Репида Л. Е. Суверенная Молдова: история и современность / Л. Е. Репида; Акад. наук Респ. Молдова. Ин-т культурного наследия. Центр этнологии. – Кишинев : Inst. Patrimonial, 2008. – 384 с.
15. КУИА Ф. 292. Оп. 1. Спр. 219. 233 арк.
16. Бондаренко А. Судьба «красного резидента» / А. Бондаренко // Газета «Красная звезда». – 7 февраля 2001. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://old.redstar.ru/2001/02/07_02/hist41.html
17. Герасимова Г. П. Лещенко Петро Костянтинович / Г. П. Герасимова // Энциклопедия истории Украины: Т. 6: Ла-Ми / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Институт истории Украины. – К.: В-во «Наукова думка», 2009. – 790 с.
18. Татаринів І. Є. Мобілізація священнослужителів Бессарабії до Духовного загону в 1914 р. / І. Є. Татаринів // Інтелігенція і влада. Збірник наукових праць. – Одеса, 2015 – Вип. 32. – С. 307-316.

Татаринів І. Уроженці Бессарабії – учасники першої світової війни.

В статті розглядається участь виходців з Бессарабської губернії в бойових діях в час Першої світової війни. На основі архівних і опублікованих джерел проаналізовані біографії і основні події з життя відомих історичних осіб Бессарабії. Особливу увагу приділено бойовим подвигам, просуванню по службі. Відокремлено факти нагородження державними нагородами.

Ключові слова: Бессарабська губернія, Перша світова війна, А. Шайбле, Г. Стоянов, А. Тарнорутський, П. Лещенко, І. Парфелюк.

Tatarinov I. Besarabia natives – participants of the First world war.

The article considers the participation of natives of the Bessarabian province in combat operations during the First world war. On the basis of archival and published sources, biographies and major events from the life of well-known historical figures of Bessarabia have been analyzed.

Key words: Bessarabian province, World War I, A. Schaible, G. Stoyanov, A. Tarnorutsky, P. Leshchenko, I. Parfelyuk.